

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.18>

СОЦІАЛЬНІ ПІЛЬГИ ЯК ОДИН ІЗ ДОДАТКОВИХ ЗАХОДІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Умаєв Б.Б.,

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені проф. О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди*

Умаєв Б.Б. Соціальні пільги як один із додаткових заходів соціального захисту військовослужбовців та працівників Служби безпеки України.

Стаття присвячена дослідженню одного із важливих додаткових заходів соціального захисту військовослужбовців та працівників Служби безпеки України – соціальним пільгам, які надаються військовослужбовцям та працівникам Служби безпеки України на підставі чинного законодавства з метою компенсації певних обмежень їх прав і свобод, пов'язаних із перебуванням на службі та стимулюванням зацікавленості в її проходженні. Проаналізовано чинне національне законодавство та погляди науковців з досліджуваного питання. Зазначено, що на сьогоднішній день військовослужбовці Служби безпеки України користуються цілою низкою соціальних пільг, що надаються у сфері користування громадським транспортом різних видів (безоплатного проїзду), у сфері охорони здоров'я (безоплатного отримання ліків, першочергового медичного обстеження та диспансеризації), санаторно-курортного обслуговування, знижки у сфері оплати за комунальні послуги та користування житлом та інші пільги, що врегульовані законами України «Про Службу безпеки України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей». Щодо працівників Служби безпеки України, які уклали трудовий договір, то їх соціальний захист забезпечується на загальних підставах відповідно до законодавства про працю та надалі конкретизується в соціально-забезпечувальному законодавстві. Зроблено висновок, що незважаючи на те, що чинним законодавством для військовослужбовців Служби безпеки України передбачено цілу низку пільг, сьогодні держава, ще не в змозі в повному обсязі забезпечити їх повну реалізацію через відсутність необхідної економічної бази, достатнього обсягу фінансових ресурсів, чіткого механізму реалізації задекларованих гарантій і пільг. Зрозуміло, що країна перебуваючи на сьогоднішній день у воєнному стані, має обмежені економічні можливості щодо фінансування багатьох сфер, постійно стоїть перед викликом балансувати потреби оборони, економіки та розвитку людського капіталу. Водночас соціальний захист даної категорії осіб повинен компенсувати важкі умови праці та обмеження їх прав, які впливають з умов проходження цього виду служби, мотивувати їх до виконання своїх завдань на високому професійному рівні, самовіддано й максимально ефективно.

Ключові слова: соціальний захист, соціальні пільги, Служба безпеки України, працівники, військовослужбовці, держава, трудове законодавство, соціально-забезпечувальне законодавство.

Umaiev B.B. Social benefits as one of the additional measures of social protection of servicemen and employees of the Security Service of Ukraine.

The article is devoted to the study of one of the important additional measures of social protection of servicemen and employees of the Security Service of Ukraine – social benefits provided to servicemen and employees of the Security Service of Ukraine on the basis of current legislation in order to compensate for certain restrictions on their rights and freedoms associated with being in the service and stimulating interest in its passage. The current national legislation and the views of scientists on the researched issue are analyzed. It is noted that today military personnel of the Security Service of Ukraine enjoy a number of social benefits provided in the field of using public transport of various types (free travel), in the

field of health protection (free obtaining of medicines, primary medical examination and dispensation), sanatorium-resort service, discounts in the field of payment for communal services and housing use and other benefits regulated by the laws of Ukraine «On the Security Service of Ukraine», «On social and legal protection of military personnel and their family members». As for the employees of the Security Service of Ukraine who have concluded an employment contract, their social protection is provided on a general basis in accordance with the labor legislation and will be further specified in the social security legislation. It was concluded that despite the fact that the current legislation provides for a number of benefits for military personnel of the Security Service of Ukraine, today the state is not yet able to ensure their full implementation due to the lack of the necessary economic base, a sufficient amount of financial resources, and a clear mechanism for the implementation of the declared guarantees and benefits. It is clear that the country, being currently in a state of war, has limited economic opportunities for financing many areas, constantly faces the challenge of balancing the needs of defense, economy and human capital development. At the same time, the social protection of this category of persons should compensate for the difficult working conditions and restrictions on their rights that arise from the conditions of this type of service, motivate them to perform their tasks at a high professional level, selflessly and as efficiently as possible.

Key words: social protection, social benefits, Security Service of Ukraine, employees, military personnel, state.

Постановка проблеми. Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, одним із завдань якого є захист державного суверенітету та територіальної цілісності нашої держави. Згідно ст. 19 Закону України «Про Службу безпеки України» «кадри Служби безпеки України складають: співробітники-військовослужбовці, працівники, які уклали трудовий договір із Службою безпеки України, а також військовослужбовці строкової служби» [1], які мають повний обсяг прав і свобод, визначених міжнародно-правовими нормами та відповідними конституційними засадами, серед яких важливе місце посідає право на соціальний захист. Разом з тим, слід зазначити, що організаційно-правові та економічні заходи, які спрямовані на забезпечення належного соціального захисту таких громадян, пов'язані не тільки з втратою працездатності, безробіттям або відсутністю достатніх засобів для існування, а й особливістю виконуваних ними обов'язків щодо забезпечення найважливіших функцій держави. І тому існує нагальна потреба надання державою працівникам і військовослужбовцям Служби безпеки України відповідних гарантій і компенсацій, які певним чином мають відшкодувати додаткові навантаження, пов'язані з особливостями виконання їх обов'язків. Крім того, соціальний захист даної категорії працівників повинен не тільки компенсувати важкі умови праці та обмеження їх прав, які випливають з умов проходження цього виду служби, а й стимулювати професійне зростання, мотивувати їх до виконання своїх завдань на високому професійному рівні, самовіддано й максимально ефективно.

Серед заходів соціального захисту військовослужбовців та працівників Служби безпеки України переважне місце належить соціальним пільгам (виплати чи послуги, які надаються згідно з чинним законодавством України), які є додатком до основних джерел існування, необхідною складовою конституційного права на забезпечення достатнього життєвого рівня, який принаймні не може бути нижчим від прожиткового мінімуму, встановленого законом, тому звуження змісту та обсягу цього права шляхом прийняття нових законів або внесення змін до чинних за ст. 22 Конституції України забороняється.

Стан опрацювання. У науці права соціального забезпечення соціальні пільги як правова категорія досліджуються у роботах В. Андріїва, Н. Болотіної, Н. Вапнярчук, О. Кучми, О. Москаленко, Л. Сіньової, С. Синчук, Б. Сташківа, Л. Шумної, Г. Чанишевої, О. Ярошенка та ін.

Мета статті полягає в дослідженні додаткових заходів соціального захисту військовослужбовців та працівників Служби безпеки України, переважне місце серед яких належить соціальним пільгам.

Виклад основного матеріалу. Згідно ст. 27 до Закону України «Про Службу безпеки України» «держава забезпечує соціальний і правовий захист військовослужбовців і працівників Служби безпеки України. Військовослужбовці Служби безпеки України користуються політичними, соціально-економічними та особистими правами і свободами, а також пільгами відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», цього За-

кону, інших актів законодавства. Право на пільги зберігається за військовослужбовцями Служби безпеки України, яких звільнено зі служби за віком, через хворобу або за вислугою років. Соціальний захист працівників, які уклали трудовий договір із Службою безпеки України, забезпечується на загальних підставах відповідно до законодавства про працю». Тобто держава гарантує даній категорії осіб не тільки достатнє матеріальне (продовольче, речове) та грошове забезпечення, надання медичної допомоги, а й низку соціальних пільг.

Що ж таке соціальна пільга? У наукових джерелах соціальну пільгу розглядають «як передбачене законодавством надання додаткових прав, повне або часткове звільнення від виконання окремих обов'язків у зв'язку з особливим соціальним статусом особи або специфікою її професійної діяльності» [2, с. 59]; «як законодавче звільнення (повне чи часткове) особи від виконання нею свого обов'язку або надання їй додаткових прав при настанні соціального ризику чи за наявності у такої особи значних заслуг перед державою. До характерних рис соціальних пільг відносять: (б) адресовані громадянам, які мають особливі заслуги перед державою або суспільством, перебувають в особливому статусі – за станом здоров'я, віком тощо; (в) визначені законодавством, але можуть установлюватись індивідуально на окремих підприємствах, установах організаціях; (г) основна мета – поліпшити становище окремих категорій населення, звільнити повністю або частково від виконання обов'язку (наприклад, зниження оплати за послуги)» [3, с. 113].

Отже, пільги – це переваги та привілеї, які надаються особам (у нашому випадку військовослужбовцям та працівникам Служби безпеки України) на підставі чинного законодавства з метою компенсації певних обмежень їх прав і свобод, пов'язаних із перебуванням на службі та стимулюванням зацікавленості в її проходженні.

Щодо видів соціальних пільг, то у науці права соціального забезпечення їх класифікація здійснюється за різними підставами. Так, С. Синчук, зважаючи на правоможності суб'єкта, виділяє матеріальні та організаційні соціальні пільги. Вчена вважає матеріальними заходи, які полегшують матеріальне становище окремих категорій осіб, як результат того, що частину обов'язкових грошових виплат суспільство бере на себе. До матеріальних пільг віднесені соціальна податкова пільга, пільга на житлово-комунальні послуги, право на безоплатне або пільгове придбання ліків тощо. Організаційними соціальними пільгами є: першочергове або позачергове отримання послуг, які є реалізацією інших конституційних прав особи (на освіту, на медичне чи соціально-побутове забезпечення). Такими є: першочергове забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов; позаконкурсне зарахування до закладів вищої освіти у разі одержання позитивних оцінок [4, с. 333-334]. Також вчена здійснює класифікацію соціальних пільг за іншими критеріями: за терміном надання – постійні та термінові; за ступенем персоніфікації – одноособові та сімейні; за періодичністю виплати – одноразові та щомісячні; за суб'єктами, яким надаються пільги, – ветеранам війни, ветеранам праці, особам, які мають особливі заслуги перед державою, багатодітним сім'ям, особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, дітям-сиротам, реабілітованим особам, пенсіонерам, особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю та ін.; за змістом – житлово-комунальні, медико-реабілітаційні, транспортні, соціально-побутові, пенсійні, соціально-трудова [5, с. 440-441].

Надання соціальних пільг регулюється численними нормативно-правовими актами, якими визначаються такі види пільг: (1) пільги з оплати житлово-комунальних послуг та користування житлом; (2) пільги зі сплати податків, зборів, в тому числі земельного, державного мита та єдиного соціального внеску; (3) пільги за користування транспортними послугами; (4) пільги на придбання ліків, протезування та санаторно-курортне лікування; (5) пільги на придбання палива, в тому числі рідкого; (6) пільги, пов'язані із трудовою діяльністю (наприклад, надання відпустки у зручний час); (7) пільги з отримання житла або позики на житло; (8) пільги, пов'язані із навчанням в середніх спеціальних та вищих державних закладах освіти. Більшість із них надаються або за особливі заслуги перед країною та суспільством, або внаслідок перебування громадянина в особливому соціальному статусі. Так, до категорії осіб, наділених особливим соціальним статусом відносять і військовослужбовців та працівників Служби безпеки України, які є особливою категорією працівників, що здійснюють свою професійну діяльність від імені держави та задля реалізації її функцій, специфіка якої пов'язана зі значною кількістю ризикових ситуацій.

На сьогоднішній день військовослужбовці та працівники Служби безпеки України користуються цілою низкою соціальних пільг, що надаються у сфері користування громадським транспортом різних видів (безоплатного проїзду), у сфері охорони здоров'я (безоплатного отримання

ліків, першочергового медичного обстеження та диспансеризації), санаторно-курортного обслуговування, знижки у сфері оплати за комунальні послуги та користування житлом та інші пільги, що врегульовані законами України «Про Службу безпеки України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей», Кодексом законів про працю України.

Зокрема, відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» військовослужбовцям [6] надаються такі пільги:

– звільнення від сплати відсотків за користування кредитом (пільги не стосуються погашення основного боргу за кредитною заборгованістю);

– звільнення від сплати штрафів/пені за несвочасну сплату платежів по кредиту (пільги стосуються не тільки банківських установ, а й усіх кредитних організацій, зокрема МФО, ломбардів, кредитних спілок, лізингових компаній та інших юридичних осіб і фізичних осіб, які надають фінансові послуги). При цьому пільги не поширюються на кредитні договори щодо придбання майна, яке віднесено чи буде віднесено до об'єктів житлового фонду та/або автомобіля;

– звільнення від сплати військового збору (під час дії правового режиму воєнного стану);

– звільнення від нарахування і сплати ПДФО та єдиного податку, а також від подання звітності та звільнення від нарахування та сплати ЄСВ за себе, а також від подання звітності у разі відсутності найманих працівників (мобілізовані ФОП на весь строк військової служби);

– збереження місця роботи, тобто не вправі звільнити, а час проходження військової служби зараховується до страхового стажу;

– безоплатний проїзд залізничним, повітряним, водним та автомобільним (за винятком таксі) транспортом: у відрядження; у відпустці в межах України (за умови, що розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу); при переведенні на нове місце проходження військової служби або у зв'язку з передислокацією військової частини; до місця проживання, обраного при звільненні з військової служби, в межах України.

Також при переведенні на нове місце проходження військової служби або звільненні з військової служби вони мають право на безоплатне перевезення до 20 тонн особистого майна в контейнерах з попереднього місця проживання до нового залізничним транспортом, а там, де такого виду транспорту немає, – іншими видами транспорту (за винятком повітряного). У разі перевезення особистого майна в окремому вагоні, багажем та дрібною відправкою їм відшкодовуються фактичні витрати, але не більше вартості перевезення майна в контейнері вагою 20 тонн;

– 75 % знижка квартирної плати та вартості комунальних послуг;

– придбання проїзних документів для себе та членів своєї сім'ї на всі види транспорту поза чергою (при направленні у відрядження до нового місця проходження військової служби, а також до місця використання відпустки та назад);

– дітям військовослужбовців за місцем проживання у першочерговому порядку надаються місця у загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладах і дитячих оздоровчих таборах незалежно від форм власності. При цьому діти, в яких один з батьків (усиновлювачів) загинув чи визнаний судом безвісно зниклим, протягом трьох років після здобуття відповідної загальної середньої освіти зараховується поза конкурсом за особистим вибором спеціальності до державних і комунальних вищих та професійно-технічних навчальних закладів України для навчання за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів;

– у разі наявності підстав можуть отримати статус учасника бойових дій, який надаватиме пільги та гарантії, передбачені ст. 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та інших нормативно-правових актах, зокрема пільги на житлово-комунальні послуги, проїзд, санаторно-курортне лікування, отримання земельних ділянок, житла тощо [7].

Військовослужбовці та члени їх сімей, які мають право на пільги, гарантії та компенсації відповідно Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» користуються пільгами, гарантіями та компенсаціями, встановленими для громадян України законами та іншими нормативно-правовими актами, а також рішеннями органів місцевого самоврядування. Якщо такі особи одночасно мають право на отримання однієї і тієї ж пільги, гарантії чи компенсації з кількох підстав, то їм надається за їх вибором пільга, гарантія чи компенсація тільки з однієї підстави, крім випадків, передбачених законами.

І що головне право на вказані пільги зберігаються й за військовослужбовцями Служби безпеки України, яких звільнено зі служби за віком, через хворобу або за вислугою років.

Щодо працівників Служби безпеки України, які уклали трудовий договір, то їх соціальний захист забезпечується на загальних підставах відповідно до законодавства про працю. Зокрема, соціальний захист здійснюється в тих випадках, коли працівник зазнав соціального ризику, а саме: тимчасова втрата працездатності, нещасний випадок на виробництві, який спричинив каліцтво чи тимчасову втрату працездатності, старість, досягнення пенсійного віку, смерть працівника. Трудовим законодавством закріплено загальне положення про те, що всі працівники підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Так, згідно ст. 253 КЗпП України всі особи, які працюють за трудовим договором (контрактом) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання або у фізичної особи, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню [8]. Надалі це положення конкретизується в соціально забезпечувальному законодавстві (законах України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та підзаконних нормативно-правових актах).

Висновки. На підставі викладеного, зроблено висновок, що на сьогоднішній день військовослужбовці Служби безпеки України користуються цілою низкою соціальних пільг, що надаються у сфері користування громадським транспортом різних видів (безоплатного проїзду), у сфері охорони здоров'я (безоплатного отримання ліків, першочергового медичного обстеження та диспансеризації), санаторно-курортного обслуговування, знижки у сфері оплати за комунальні послуги та користування житлом та інші пільги, що врегульовані законами України «Про Службу безпеки України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей». Щодо працівників Служби безпеки України, які уклали трудовий договір, то їх соціальний захист забезпечується на загальних підставах відповідно до законодавства про працю та надалі конкретизується в соціально-забезпечувальному законодавстві. Зазначено, що незважаючи на те, що чинним законодавством для військовослужбовців Служби безпеки України передбачено цілу низку пільг, сьогодні держава, ще не в змозі в повному обсязі забезпечити їх повну реалізацію через відсутність необхідної економічної бази, достатнього обсягу фінансових ресурсів, чіткого механізму реалізації задекларованих гарантій і пільг. Зрозуміло, що країна перебуваючи на сьогоднішній день у воєнному стані, має обмежені економічні можливості щодо фінансування багатьох сфер, постійно стоїть перед викликом балансувати потреби оборони, економіки та розвитку людського капіталу. Водночас соціальний захист даної категорії осіб повинен компенсувати важкі умови праці та обмеження їх прав, які випливають з умов проходження цього виду служби, мотивувати їх до виконання своїх завдань на високому професійному рівні, самовіддано й максимально ефективно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
2. Чанишева Г.І. Соціальні пільги: поняття, правова природа, класифікація. *Juris Europensis Scientia*. 2020. Вип. 3. URL: <http://chernvisn.onua.edu.ua/index.php/chern/article/view/98/94>.
3. Вапнярчук Н.М. Соціальна пільга як найважливіша соціальна гарантія особового складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. *Соціальне право*. 2021. № 4. С. 110–116.
4. Синчук С.М. Теорія правовідносин соціального забезпечення: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2015. 35 с.
5. Право соціального забезпечення України: навч. посібн. / за ред. П.Д. Пилипенка. Вид. 2-ге. Київ: Ін Юре, 2008. 504 с.
6. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190.
7. Пільги для військовослужбовців: на що можуть розраховувати захисники України. URL: <https://chas.news/current/pilgi-dlya-viiskovoslužhbovtsiv-na-scho-mozhut-rozrahovuvati-zahisniki>.
8. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.